

the mutual effect of both grammar and vocabulary in the sphere of aspectuality, as well as connection of the aspectual verbs proficiency to their lexical meanings, and, allegedly, the obvious peculiarities of the extra lingual situations reflected in it.

Purpose. The purpose of the paper is to prove the necessity of regarding the aspectuality and the category of verb aspect separately, never in the terms of a "binary" system, not to simplify the content of the problem, neither to distract in the verb aspectual analysis from heterogenic, in the terms of aspectual specification, semantic spectrum of the verb lexeme; singling out and specifying the main types of the correlative asymmetry in the polysemic structures of the aspectual partners as joining, in a verb lexeme, the meanings, in the aspectual sense, belonging to quite different categories, some of them enabling the aspectual coordination, while others proclaiming semantic taboos.

Methods. Complex aspectual diagnosing as an integration method, predicting coordinated application of logical, component, word building, opposition and distribution analysis, selection of native correlative discourse fragments, experimental methods involved, especially for transposition, transformation, installation, as well as modeling of the inner tense structure for situations through test dialogues and the like.

Results. Most important, in terms of aspect behavior, types of the aspectual multi category structure that as well determine correlative asymmetry in the polysemic constructions of the aspect partners, are actually: 1) terminative features vs activitive ones; 2) terminative ones vs statives; 3) terminatives vs eventives; 4) terminatives vs relativity features.

Originality. Objectivist approach to aspectuality category in the Ukrainian is most generally outlined that proves the necessity for further linguistic investigation of coordinating grammar and vocabulary in the realm of the Ukrainian verb. That is just the problem of connection of the aspectual behavior in verbs to the peculiarities of their lexical meaning, and, eventually, to the evidently specified extralingual situations that appears to stay under consideration.

Conclusion. Complex investigation for classifying the aspectual semantics in terms of objectivist approach reveals perspectives for analyzing both aspectuality and aspect, enables to single out aspectual characteristics for the verb lexeme and the subtlest shades in its aspectual behavior.

Key words: verb; aspect; aspect partner; aspectuality; aspectual class; terminative; activitive; stative; eventive; relative; aspectual behavior; aspectual multi category structure; correlative asymmetry.

Надійшла до редакції 20.02.2016

Прийнято до друку 25.02.2016

УДК 811.161.2'373.611'366

КУШЛИК Оксана Павлівна,

доктор філологічних наук, доцент
кафедри української мови Дрогобицького
державного педагогічного університету
імені Івана Франка

e-mail: oksana_kushlik@ukr.net

СЛОВОТВІРНА ПАРАДИГМАТИКА ВІДЗВУКОНАСЛІДУВАЛЬНИХ ПРЕДМЕТНИХ ДІЕСЛІВ ІЗ СЕМАНТИКОЮ ЗВУКОВОГО ВИЯВУ РІДИНИ

У статті встановлено словотвірну парадигматику дієслів-ономатонів із семантикою звукового вияву рідини як однієї з підгруп предметних відзвуконаслідувальних дієслів української мови. Увесь корпус дієслів-ономатонів залежно від словотворчих засобів, за допомогою яких вони постали, об'єднано у два словотвірні типи: перший сформували дієслова із суфіксом **-а-** / **-ка-**, **-ча-**, другий – із суфіксами **-ома-**, **-омі-**. Словотвірні парадигми вершинних дієслів цих словотвірних типів структуровано відповідно двома (субстантивною і вербальною) і трьома (субстантивною, вербальною та ад'єктивною) морфологічними зонами; у межах кожної зони визначено континуум словотвірних значень дериватів, інвентаризовано набір словотворчих засобів для їх реалізації, виявлено здатність деяких дериватів виражати додаткові семантичні відтінки, з'ясовано причини нереалізації тих чи тих семантичних позицій.

Ключові слова: словотвірна парадигма, словотвірна зона, словотвірне значення, словотворчий формант, твірна основа, семантична позиція, дериват, девербатив.

Постановка проблеми. Формування цілісної словотвірної парадигматики дієслів української мови – це складний, довготривалий процес, який передбачає докладне обстеження дериваційного потенціалу усієї дієслівної системи на засадах основоцентричного підходу. Рахування ролі твірної основи того чи того вершинного дієслова в продукуванні слів різної частиномовної належності сприяє планомірному вивченню його словопороджувальної здатності, прогнозуванню наповненості / незаповненості основних семантичних позицій, виявленню спроможності розвивати додаткові значеннєві відтінки, з'ясуванню мовних та позамовних чинників, які детермінують реалізацію закладених системою мови дериваційних можливостей.

Комплексною одиницею систематизації фактичного матеріалу, адекватною основоцентричному аспектові, вважають словотвірну парадигму як сукупність дериватів одного ступеня творення, об'єднаних тотожністю твірної основи [1, с. 71; 2, с. 10] і протиставлених словотворчими засобами [3, с. 29].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвоукраїністиці на основі усталених принципів парадигмотворення вже досліджено словотвірний потенціал дієслів деяких лексико-семантичних груп, зокрема зі значенням конкретної фізичної дії [4, с. 154–259; 5, с. 154–179, 259–324], а також відсубстантивних, відад'єктивних та відзвуконаслідувальних дієслів найбільших за обсягом словотвірних типів [6, с. 159–167; 7; 8]. Проте для установаження типології словотвірних парадигм похідних дієслів важливим є врахування континууму словотвірних значень дериватів вершинних дієслів, об'єднаних і в менші за обсягом структурні одиниці, оскільки їхня словопороджувальна здатність теж певною мірою детермінує параметризацію типової словотвірної парадигми. Об'єктом нашого зацікавлення є дієслова-ономатопи із семантикою звукового вияву рідини, які становлять одну з підгруп традиційно виокремлених предметних відзвуконаслідувальних дієслів української мови [9, с. 8].

Мета статті – установити словотвірну парадигматику відзвуконаслідувальних дієслів із семантикою звукового вияву рідини.

Виклад основного матеріалу. Дієслова-ономатопи із семантикою звукового вияву рідини залежно від словотворчих засобів об'єднано у два словотвірні типи: перший сформували вершинні дієслова із суфіксом **-а-** / **-ка-**, **-ча-**, пор.: *булькати, дзюрчати, капати, крапати, ляпати, плескати, плюскати, хлипати, хлюпати, хлюскати, хляпати, чавкати, чвиркати*, другий – вербативи із суфіксами **-ота-**, **-оті-**, пор.: *булькотати, булькотіти, дзюркотати, дзюркотіти, ляпотіти, плескотати, плескотіти, плюскотати, плюскотіти, хлюпотати, хлюпотіти, чавкотіти* тощо, напр.: *Чвакав розмоклий сніг під ногами, плюскала вода, і здоровій людині брести тяжко* (К. Гордієнко); *...земля тут ніколи не висихала, була мокра, аж чавкотіло під ногами, мов на болоті* (Ю. Мушкетик).

У мовознавстві відомі різні погляди щодо походження суфіксів **-ота-** й **-оті-** та пов'язаної з цим проблеми частиномовної кваліфікації твірної основи дієслів із ними. Одні мовознавці доводять мотивування таких дієслів іменниковими основами [10, с. 114]; інші – дієслівними [11, с. 209]; ще інші обстоюють можливість вільного творення дієслів від іменникових основ і навпаки [12, с. 34]. Проте достатньо аргументованим є похідність дієслів із суфіксами **-ота-** та **-оті-** від звуконаслідувань [13, с. 358; 14, с. 220], що підтверджує передусім давність походження дієслівних моделей **Зв.+ -ота-ти** і **Зв.+ -оті-ти** (сягають коренями праіндоєвропейського періоду [15, с. 48–49]), збереження продуктивності в діалектах на сучасному етапі [14, с. 220], а також у багатьох випадках вияв однакових словотвірних можливостей (зокрема в продукуванні іменників з транспозиційним чи дієслів з темпоральним словотвірними значеннями) з дієсловами, утвореними за допомогою типового суфікса **-а-** / **-ка-**, **-ча-** [8, с. 504–505].

Типову словотвірну парадигму відзвуконаслідувальних дієслів із суфіксом **-а-** / **-ка-**, **-ча-** структурували дві зони (субстантивна і вербальна), із суфіксами **-ота-**, **-оті-** – три (субстантивна, вербальна та ад'єктивна).

Субстантивна зона обох словотвірних типів складається здебільшого з транспозиційних дериватів на позначення опредметненого процесу та поодиноких іменників з мутаційним словотвірним значенням «носії процесуальної ознаки».

Виразниками транспозиційного словотвірного значення “опредметнений процес” є суфікси **-нн-**, **-іт**, **-от-**, **-нин-**, **-к-** / **-вк-**, **-иц-** / **-виц-**, до того ж дієслова першого словотвірного типу виявили здатність сполучатися з двома й більше словотворчими засобами (напр.: булькати – *булькання, булькіт*; капати – *капання, капанина*; плескати – *плескання, плескіт*; чавкати – *чавкання, чавкіт*, плюскати – *плюскання, плюскота, плюскіт*; хлюпати – *хлюпання, хлюпанина, хлюпіт* тощо), тоді як вербативи, які належать до другого словотвірного типу, поєднуються лише з одним суфіксом (напр.: булькотати – *булькотання, булькотіти – булькотіння*, дзюркотати – *дзюркотання, дзюркотіти – дзюркотіння*, ляпотіти – *ляпотіння*, плескотати – *плескотання, плескотіти – плескотіння*, плюскотати – *плюскотання, плюскотіти – плюскотіння*, хлюпотати – *хлюпотання, хлюпотіти – хлюпотіння*).

Найбільш системно реалізує словотвірну семантику “опредметнена дія” суфікс **-нн-**. Деривати, утворені за допомогою нього, постали від усіх дієслів-ономатопів, пор.: *булькання, булькотання, булькотіння, дзюрчання, дзюркотання, дзюркотіння, капання, крапання, ляпання, ляпотіння, плескання, плескотання, плескотіння, плюскання, плюскотання, плюскотіння, хлюпання, хлюпотіння, хлюпотіння, хлюскання, хляпання, чавкання, чавкотіння* тощо, напр.: *Булькання* тривало довго і справило на слухачів гнітюче враження (В. Войнович); *Ставкова гладінь і плюскання* риби потроху заспокоїли Карпа (Б. Мельничук); *По хвилі – і шелест гаю, і плюскотіння* хвиль об холодний берег навіюють тобі зримо спогади з дитинства (М. Ткач); *Хлюпання* води й стук крапель об підлогу засмутили її [Лідочку] (Б. Антоненко-Давидович).

Із суфіксом **-іт** утворено обмежену кількість іменників, оскільки цей словотворчий суфікс приєднується переважно до основ вершинних дієслів, що виражають постійний процес, пор.: *булькати – булькіт, плескати – плескіт, хлюскати – хлюскіт, чавкати – чавкіт*, напр.: *Аж булькіт* води від борта перелякав її [щуку], мов удар, і вона цосили вдарила головою в сіть (І. Франко); *Розначливі вигуки, благання допомогти, передсмертні крики, іржання коней, тріск льоду, плескіт* холодної хвилі ... приковували увагу на обох берегах (О. Лупій).

У поодиноких словотвірних парадигмах засвідчено іменники із суфіксами **-нин-** та **-от-**, пор.: *капанина, хлюпанина, плюскота*, які, на противагу попереднім, виражають відтінок експресивності, напр.: *Рухома грань* близилась, і низьке небо неохоче підбирало сизі подолки кузюлю, щоб стримати густу, холодну *капанину* (Г. Книш); *Від ранку й до ранку – стук, грюк, хлюпанина*; *метуть, білять, миють, краскою криють...* (Панас Мирний). Такі субстантиви на позначення опредметненої дії в межах конкретної словотвірної парадигми перебувають здебільшого у відношеннях кодеривації, пор.: *капати → капання, капанина*; *плескати → плескання, плескіт*; *плюскати → плюскання, плюскота*; *хлюпати → хлюпання, хлюпанина*.

Субстантиви із суфіксами **-нн-**, **-іт**, **-нин-** набули також вторинних значень результату, наслідку, що вможливлює кваліфікувати їх як транспозиціно-мутаційні, пор.: *Ставкова гладінь і плюскання* риби потроху заспокоїли Карпа (Б. Мельничук) і Незабаром він [Нахададусі] почув *плюскання* хвилі об крижину (М. Трублаїні); *Ридало похмуре травневе небо, і старий Дніпро* супився темними хвилями і захлинався в *плюскотінні* (Є. Товстуха); ... *млин мовчить при святі, й тому плюскотіння* води на колесі звучить голосніше й виразніше, ніж завше... (Р. Іванчук); *Їхали* доволі довго баяристою і, судячи з *хлюпання* під колесами, болотяною дорогою (В. Лис) і *Марево* розтануло, почулося *хлюпання* річкової хвилі (О. Бердник); *Хлюпанина* під лівим берегом – то греблі до зарінку весла в рибальських руках (М. Дочинець) і *Не встиг* скинути на просушку мокру одежу, як почув позад себе *хлюпанину* – в заманці тріпотіла перша рибина (М. Дочинець).

Деякі віддієслівні іменники, зокрема нульсуфіксальні, більшою мірою виражають вторинне мутаційне значення “створювані звуки”, пор.: *плеск, плюск*, напр.: *З-за очеретів*

випливає човен – без згуку, без жодного **плеску**, як мара (В. Нестайко); *Хвилями річка на човен аж скаче – відскакують з **плюском** хвилі від човна* (М. Коцюбинський).

Рівень семантичного переосмислення віддієслівних іменників іноді досить високий, що спричинює видозміну їхнього словотвірного значення. Наприклад, іменник **хляпавка** (діал.), який утворено за допомогою суфікса **-вк-** як варіанта суфікса **-к-**, набув значення “дощ, сльота” (СУМ, XI, с. 91; ВТССУМ, с. 1565), напр.: *Ранком тишу не в хаті, а надворі, як тільки нема “хляпавки”* (чудовий буковинський термін для дощу) (Леся Українка). Аналогічну семантику експлікують деривати **хляпа** та **ляпавиця** (розм.), утворені відповідно за допомогою нульового суфікса та суфікса **-иц-** / **-виц-**, напр.: *Туман. Хляпа. Ворона сидить на дереві і страшенно регоче. Мабуть, розповідає своєму ворону, як поцупила у бомжа шматочок сиру* (Л. Костенко); *Надворі стояла ляпавиця, листопадова імла до краю зашла долини, виступала до вікон його [коваля] дерев'яної хатини* (С. Ганущин). Девербатив **чавкотня**, утворений за допомогою суфікса **-н-**, позначає “болото” (діал.) (ВТССУМ, 1592). Уживання цих іменників стилістично обмежене.

У субстантивній зоні словотвірних парадигм досліджуваних дієслів-ономатопів є лише один іменник **хлюпій** на позначення носія процесуальної ознаки, що постав приєднанням до основи відзвуконаслідувального дієслова суфікса **-ій**, який належить до групи формантів власної експресивності [16, с. 52]. Цей суфікс надає субстантиву негативно-оцінного значення, акцентуючи на характерній рисі поведінки людини, яка спричинює своїми діями звуковий ефект, пор.: **хлюпій** ← той, хто хлюпає (витрачає багато води), напр.: – *Хлюпала б тебе лиха година! Усе б тіки умивавсь та розхлюпував воду. От злидень, от хлюпій!* (Б. Грінченко). Основна сфера вживання похідних іменників із суфіксом **-ій** – розмовне, здебільшого ненормативне мовлення.

Вербальну зону словотвірних парадигм вершинних дієслів-ономатопів першого словотвірного типу сформували девербативи з темпоральними (“початок розгортання процесу”, “нетривале розгортання процесу”, “завершення розгортання процесу”) та квантитативними (“одноразовість процесу”, “повторюваність процесу”, “розподільність процесу на всіх, багатьох чи багато чого-небудь”) словотвірними значеннями. На противагу цьому вербальна зона вершинних дієслів другого словотвірного типу заповнена лише темпоральними модифікаціями.

Виразником початку розгортання процесу є префікс **за-**, пор.: **забулькати**, **забулькотати**, **забулькотіти**, **задзюрчати**, **задзюркотати**, **задзюркотіти**, **заляпати**, **заплюскати**, **заплюскотати**, **заплюскотіти**, **захлюпати**, **захлюпотати**, **захлюпотіти**, **захляпати**, **зачавкати**, **зачавкотіти**, напр.: *Під горбами забулькотіла вода, наче то були справжні Чисті джерела* (В. Кучер); *Дзенькнули ланцюжки, якими припнуто до бочок затички, заплюскотіло, задзюрчало, задзюрчило* (В. Дрозд). У багатьох з наведених девербативів на основі первинного модифікаційного словотвірного значення розвинулось вторинне мутаційне із семою “лити рідину”, що уможливило кваліфікувати таке словотвірне значення як модифікаційно-мутаційне. Наприклад, дієслова **забулькати**, **заляпати**, **заплюскотіти** у реченнях *Не ждучи на діда, щосили сіпнув до себе важіль – помпа зітхнула і в бочку забулькало* (В. Дрозд); *І ніби на підтвердження моїх думок зі стелі заляпала вода* (О. Денисенко); *Збиралося на дощ. Темрява погустішала. Аж ось з неба заплюскотіло* (І. Шепель) вжиті зі значенням “политися”.

Від незначної кількості вершинних дієслів-ономатопів постали дієслова зі значенням нетривалого розгортання процесу, утворені за допомогою префікса **по-**, пор.: **подзюрчати**, **подзюркотати**, **подзюркотіти**, **покапати**, **покапотіти**, **похлюпати**, **похляпати**, **почавкати** тощо, напр.: *Наче і захмариться, і найжачиться – ось-ось зліс дощ. А воно покапає, погуркотить та й пішло за вітром* (О. Ковальова); *Однак над Юрковим двором лише дрібно покапотіло, збивши тилугу і напоївши жадібно роззявлені ротики морелевого цвіту перед батьківською хатою* (В. Яворівський). Актуалізаторами тривалості названого відзвуконаслідувальним дієсловом процесу часто слугують відповідні лексичні засоби – прислівники міри і ступеня або часу чи числівниково-іменникові словосполучення з

темпоральною семантикою, напр.: *Тут, як **покапає** дощиком зо два дні, як розмокне глина по дорогах поміж горбами – то не то жандармське авто застрягне, а й самі жандарми погублять свої важкі чоботи* (М. Данилюк).

У словотвірній парадигмі дієслова *крапати* наявний перфектив *покрапати*, який постав за допомогою префікса **по-**. Йому властиве подвійне наголошування, від чого залежить граматичне значення самого деривата і відповідно його семантика. Дієслово недоконаного виду *покрапати* (наголошений третій склад) виражає багаторазовий процес, який розглянуть у межах квантитативних модифікацій, напр.: *Чорна хмара наступає, дрібен дощик **покрапає*** (І. Франко); *Вдень **покрапав** дощик, і в повітрі стояла прохолода* (Ю. Мушкетик). Вербатив доконаного виду *покра'пати* (наголошений другий склад) експлікує значення: 1) “процес триває якийсь час”, що характерно для делімітативних дієслів, напр.: *Тієї ночі **покрапав** легенький дощик, але невдовзі розногодилося* (В. Базилевський); 2) “вкрити будь-що краплями” (СУМ, VII, с. 42; ВТССУМ, с. 1028), що передає завершення процесу, напр.: *Зустрічний дощик **покрапав** по склу, ніби спеціально, щоб збадьорити Заболотного, бо ж дощик в дорогу – це ... добра прикмета...* (О. Гончар).

Виразниками темпорального словотвірного значення “завершити розгортання процесу” слугують префікси **на-, роз-, об-, ви-**. Специфіка семантики утворених за допомогою них дієслів полягає в переважанні мутаційного словотвірного значення, реалізованого семою “лити рідину” з орієнтацією на рух рідини в різних напрямках і на різну площу (поверхню), над модифікаційним. Наприклад, префікс **на-** надав девербативові двоє значень, а саме: “налити зверху на що-небудь (здебільшого в одному місці)”, пор.: *наплюскати, нахлюпати, нахляпати* (напр.: *Ганна Василівна, сяючи від щастя, біжить у ванну, та, на жаль, бачить там лише невеличку калюжку, – хтось **нахлюпав**, миючи руки* (П. Пулу) і “наповнити що-небудь”, пор.: *накапати* (напр.: *Тремтячими руками Штігліц **накапав** у склянку з водою нітрогліцерину і влив його у напіврозкритий рот Крауза* (О. Довженко); префікс **роз-** – “розлити що-небудь всюди (часто цілком)”, пор.: *розляпати, розплюскати, розхлюпати, розхляпати*, напр.: *Поки Гуральчук наповнював шлянку, рука у нього трусилася так, що він **розхлюпав** по столі воду* (Р. Коритко); префікс **об-** – “полити з усіх боків”, пор.: *обкапати, обляпати, обхлюпати, обхляпати*, напр.: *Ось одна чорна небезпека на швидких колесах промчала повз них, **обхлюпала** з ніг до голови водою й багницьком* (Ю. Мушкетик); префікс **ви-** – значення “вилити що-небудь звідкись різким рухом”, пор.: *вихлюпати, виплескати* (напр.: *...Лариса налила повну склянку води, хоча, доки донесла, ледь половину не **вихлюпала*** (О. Печорна), і “ляпаючи, вкривати кого-, що-небудь бризками”, пор.: *виляпати*, напр.: *Ірина добре **виляпала** новий спортивний костюм. Усі ці мутаційні словотвірні значення розвинулися на основі модифікаційних, пов'язаних безпосередньо зі звуковиявом.*

Завершальний етап процесу у вербальній зоні деяких дієслів представлений також дериватами з префіксом **за-** (*залипати, захляпати*), який у межах аналізованої семантичної підгрупи предметних дієслів-ономатопів виражав і словотвірне значення “початок розгортання процесу”. Здатність цього префікса водночас експлікувати два протилежні темпоральні значення засвідчують явище енантіосемії. Щоправда, тут дещо змінюється семантика утвореного перехідного дієслова. Воно, на противагу неперехідному дієслову з префіксом **за-** як засобом вираження початку розгортання процесу, не пов'язаного з ким- або чим-небудь конкретним, передає завершення процесу, який поширюється на точно окреслені об'єкти, пор.: – *Ого! Тоді я вже вмиваюся, – стрибнув з постелі Гриць і одразу **захляпав*** (початок процесу) *водою, голосно тирскаючи й пританцьовуючи біля вмивальника* (В. Кучер) і *Десь позаду з даху зсунувся великий шматок мокрого снігу, вдарився об землю і ... **захляпав*** (завершення процесу) *їх із Адамом бризками* (Н. Гурницька).

Квантитативність у вербальній зоні словотвірних парадигм відзвучає наслідуювальних предметних дієслів із семантикою звучання рідини охоплює девербативи із семантикою кратності процесу та розподільності його.

Кратність репрезентовано дериватами двох різновидів – зі словотвірними значеннями однократності та повторюваності звукового процесу. На експлікації першого з них спеціалізується суфікс **-ну-**, пор.: *булькнути, капнути, крапнути, ляпнути, плюскнути, хлопнути, хляпнути, чавкнути, чвиркнути* тощо, напр.: *Рідина **булькнула** сторч...* (І. Чендей); *Лютю **плюснула** хвиля за хвилею о величезний камінь, кинулась було підгризати спідні, на дні покладені плити...* (І. Франко); *Ще раз струсонувло Грицем – і зашумів–затріщав очерет, і **чавкнуло** глеювате місиво – і хлопець, натужившись, вивільнився з драговиння* (М. Понеділок). Те саме словотвірне значення, але з відтінком інтенсивності виражають девербативи *ляпоннути* і *хлопоннути*, які постали за допомогою суфікса **-ону-**, напр.: *Коли раптом тишу розірвало: десь гучно **хлопонувало*** (О. Ковінька).

Повторюваність звуковияву, спричиненого переміщенням рідини, передають деривати, утворені від основ одновидових дієслів недоконаного виду за допомогою конфікса **по- ... -ува-**, пор.: *побулькувати, покранувати, поляпувати, поплескувати, поплюскувати, похлопувати, почавкувати*, напр.: *Вода **побулькувала** наморено, а течія натурала все дужче, і човен повільніше перетинав ріку, аж доки не заспокоювався біля палі, прип'ятий на іржавому ланцюгу* (Є. Гуцало); *Після заходу сонця, – а в той день було хмарно і навіть дощик **покранував** час від часу, – швидко повечоріло, і наша ополченська рать рушила на передову* (Ю. Збанацький); *Глухо порипували звологі за ніч дошки, десь унизу ліниво **похлопувала** вода* (О. Григор'єв).

Девербативи недоконаного виду, утворені за допомогою конфіксів **пови- ... -ува-**, **поза- ... -ува-**, **пороз- ... -ува-** від вершинного дієслова *хлопати*, виражають розподільність звукового процесу на всіх, багатьох чи багато чого-небудь, пор.: *повихлопувати, позахлопувати, порозхлопувати*, напр.: *Що вже курка – спокійна птиця, а, бачте, що може втнути: поперевертала відра й баняки, **повихлопувала** воду звідусіль, подерла тутими кігтями допіру в середу побілені хатні стіни* (С. Дерманський); *Отже, він [п'яний] узяв, збитень вилив, музиці звелів грати, а сам пішов по тому збитневі вибивати. **Порозхлопував**, позабризував усіх, дав збитеницикові п'ять цілкових, поїхав дальш кумедії строїти* (Г. Квітка-Основ'яненко).

У вербальній зоні словотвірних парадигм відзвуконаслідувальних дієслів *плескати, плюскати, хлопати, хлюскати* наявні зворотні дієслова, утворені за допомогою постфікса **-ся**, пор.: *плескатися, плюскатися, хлопатися, хлюскатися*. Кожне з них передає по два значення. Перше з них загалом збігається з основним значенням твірного дієслова – “видавати відповідні звуки”, напр.: *Он воно [море] **хлюпає** неподалік* (В. Росін) і *Крізь плескіт весел було чути, як у скелю там **хлюпається** хвиля* (А. Мороз); *Тут і там **плюскає** голосно риба на плесі* (П. Козланюк) і *При березі очерети. То тут, то там **плюскається** риба* (Г. Петрук-Попик). Друге значення – “купатися, бовтатися у воді” (СУМ, VI, с. 600; ВТССУМ, с. 982, 1565) – з'явилося внаслідок семантичного переосмислення першого, що надало йому мутаційного характеру, напр.: *На палубі стоїть бочка, в ній **хлюпається** вода, коли хвиля гоїдає корабель* (Ю. Яновський); *На пляжі гамірно, **плюскається** дітлашня у воді...* (Ю. Бедзик). Для девербативів *хлопатися* і *хлюскатися* характерний ще розвиток третього, мутаційного значення – “виливатися, розливатися звідки-небудь від рвучкого поштовху” (СУМ, XI, с. 89–90; ВТССУМ, с. 1565), напр.: *– Ей, уважай, уважай, любонько, бо геть тобі **хлюпається** з горщика! – Юрка?.. – Оленка поправила мерцій горщик з борцем* (П. Козланюк).

Ад'єктивну зону словотвірних парадигм відзвуконаслідувальних предметних дієслів, які характеризують звучання рідини, сформували прикметники із суфіксом **-лив-**, що називають постійну ознаку чого-небудь за звуковиявом. Вони засвідчені лише у словотвірних парадигмах дієслів, утворених за допомогою суфіксів **-ота-**, **-оті-**, пор.: *дзюркотливий, плескотливий, плюскотливий*, напр.: *...**плюскотливий** Уж видався йому [Крокві] схожим на повноводу Неву...* (Л. Дмитренко); *Звичайно, наша садиба не така, як на твоєму ландшафтному проекті, але там є і доріжки з каменю, і багато зелені, і **дзюркотливий** струмок* (С. Талан).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Кількість та наповнення морфологічних зон типових словотвірних парадигм відзвуконаслідувальних дієслів на позначення звукового вияву рідини детерміновані семантикою мотивувального ономотапа, словотворчими засобами, за допомогою яких постали вершинні відзвуконаслідувальні дієслова, та співвіднесенням цих вершинних дієслів із предикатами процесу.

Список використаної літератури

1. Земская Е. А. О парадигматических отношениях в словообразовании / Е. А. Земская // Русский язык : Вопросы его истории и современного состояния. Виноградовские чтения I–VIII. – М. : Наука, 1978. – С. 63–77.
2. Грещук В. В. Теоретичні засади основоцентричної дериватології. Відприкметниковий словотвір / В. В. Грещук // В. В. Грещук, Р. О. Бачкур, І. Ф. Джочка, Н. М. Пославська. Нариси з основоцентричної дериватології; [за ред. Василя Грещука]. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. – С. 6–38; 107–153.
3. Валюх З. О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові : [монографія] / З. О. Валюх. – К. : Полтава : АСМІ, 2005. – 356 с.
4. Джочка І. Ф. Віддієслівний словотвір / І. Ф. Джочка, Н. М. Пославська // В. В. Грещук, Р. О. Бачкур, І. Ф. Джочка, Н. М. Пославська. Нариси з основоцентричної дериватології; [за ред. Василя Грещука]. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. – С. 154–259.
5. Пославська Н. М. Віддієслівний словотвір / Н. М. Пославська, І. Ф. Джочка // В. В. Грещук, Р. О. Бачкур, І. Ф. Джочка, Н. М. Пославська. Нариси з основоцентричної дериватології; [за ред. Василя Грещука]. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. – С. 154–179, 259–324.
6. Кушлик О. Дериваційне наповнення вербальної зони словотвірної парадигми предметних дієслів-ономотопів в українській мові / Оксана Кушлик // Мовознавчий вісник : [зб. наук. праць / відп. ред. Г. Мартинова]. – Черкаси, 2012. – Вип. 14–15. – С. 159–167.
7. Кушлик О. П. Словотвірна парадигматика похідних дієслів в українській мові : [монографія] / О. П. Кушлик. – Дрогобич : Коло, 2015. – 384 с.
8. Кушлик О. П. Типологія словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові : дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Оксана Павлівна Кушлик. – Київ, 2016. – 507 с.
9. Бабакова О. В. Семантична структура та функціонування дієслів звучання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Бабакова. – Запоріжжя, 2007. – 20 с.
10. Возний Т. М. Словотвір дієслів в українській мові у порівнянні з російською та білоруською / Т. М. Возний. – Львів : Вища шк., 1981. – 187 с.
11. Юрчук Л. А. Суфіксальний дієслівний словотвір / Л. А. Юрчук // Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 171–210.
12. Machek V. Origine des verbes slaves en -ot-ati-/-et-ati, -it-ati- / Vétclav Machek // Sbornik filozofickéj university Komenského. – Philologica. – Bratislava, 1964. – № 16. – S. 124–135.
13. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К. : Вища шк., 1972. – Ч. 1. – 402 с.
14. Юсип-Якимович Ю. В. Словотвірні відономотопоетичні моделі дієслів з+-ота- (-ти) і з+-оті- (-ти) в українських говірках Карпат / Ю. Юсип-Якимович // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Ужгород, 2008. – Вип. 12. – С. 220–223.
15. Boranič D. Onomatopejske riječi za životinje u slavenskim jezicima / Dragutin Boranič. – Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti. – CL XXVIII. – Zagreb, 1909. – S. 1–86.
16. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника : [монографія] / В. П. Олексенко. – Херсон : Айлант, 2005. – 336 с.

Умовні позначення

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

СУМ – Словник української мови : В 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1975. – Т. VI. – 832 с.; 1976. – Т. VII. – 723 с.; 1980. – Т. XI. – 699 с.

References

1. Zemskaya, E. A. (1978). O paradigmaticeskikh otnosheniyah v slovoobrazovanii [On the paradigmatic relations in word formation]. *Russkiy yazyk : Voprosy ego istorii i sovremennogo sostoyaniya* [Russian language: Issues of its history and current status]. Moscow, Nauka Publ., 63–77 (in Russ.)
2. Greshchuk, V. V. (2007). Teoretychni zasady osnovotsentrychnoi deryvatolohii [The theoretical basis of derivatology based on the derivative stem]. Greshchuk, V. V., Bachkur, R. O., Dzhochka, I. F., Poslavska, N. M. *Narysy z osnovotsentrychnoi deryvatolohii* [Essays on derivatology based on the derivative stem]. Ivano-Frankivsk, Misto NV Publ., 6–38 (in Ukr.)
3. Valiukh, Z. O. (2005). Slovtvirna paradyhmatyka imennyka v ukrainskii movi [The word-forming paradigmatics of noun in Ukrainian language]. Kyiv; Poltava, ASMI Publ. (in Ukr.)
4. Dzhochka, I. F., Bachkur, R. O., Dzhochka, I. F., Poslavska, N. M. (2007). Viddiieslivnyi slovtvir [The word-formation motivated by verbs]. Greshchuk, V. V., *Narysy z osnovotsentrychnoi deryvatolohii* [Essays on derivatology based on the derivative stem]. Ivano-Frankivsk, Misto NV Publ., 154–259 (in Ukr.)
5. Poslavska, N. M., Greshchuk, V. V., Bachkur, R. O., Dzhochka, I. F., Poslavska, N. M. (2007). Viddiieslivnyi slovtvir [The word-formation motivated by verbs]. *Narysy z osnovotsentrychnoi deryvatolohii* [Essays on derivatology based on the derivative stem]. Ivano-Frankivsk, Misto NV Publ., 154–179, 259–324 (in Ukr.)
6. Kushlyk, O. (2012). Deryvatsiine napovnennia verbalnoi zony slovtvirnoi paradyhmy predmetnykh diiesliv-onomatopiv v ukrainskii movi [The derivational content of verbative zone of word-formation paradigm of object verbs-onomatops in the Ukrainian language], *Movoznavchyi visnyk* [linguistic journal], Cherkasy, 14–15, 159–167 (in Ukr.)
7. Kushlyk, O. P. (2015). Slovtvirna paradyhmatyka pokhidnykh diiesliv v ukrainskii movi [The word-formation paradigmatics of derived verbs in the Ukrainian language]. Drohobych, Kolo Publ., 384 (in Ukr.)
8. Kushlyk, O. P. (2016). Typolohiia slovtvirnykh paradyhm pokhidnykh diiesliv v ukrainskii movi. Diss. dokt. of Philology [The typology of word-building paradigms of derived verbs in Ukrainian Language]. Kyiv (in Ukr.)
9. Babakova, O. V. (2007). Semantychna struktura ta funktsionuvannia diiesliv zvuchannia. Diss. dokt. philology nauk [The semantic structure and functioning of sound-imitative verbs]. Zaporizhzhia, 20 (in Ukr.)
10. Voznyi, T. M. (1981). Slovtvir diiesliv v ukrainskii movi u porivnianni z rosiiskoiu ta biloruskoiu [The word-formation of verbs in Ukrainian Language in comparison with Russian and Belarusian]. Lviv, Vyshcha shkola Publ., 187 (in Ukr.)
11. Yurchuk, L. A. (1979). Sufiksalni diieslivnyi slovtvir [Suffixes verbal derivation]. *Slovtvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy* [The word-formation of Modern Ukrainian language]. Kyiv, Naukova dumka Publ., pp. 171–210 (in Ukr.)
12. Machek, V. (1964). Origine des verbes slaves en -ot-ati-/et-ati, -it-ati-. *Philologica. Sbornik filozofickej university Komenského, Bratislava*, no.16, pp. 124–135 (in Ukr.)
13. Zhovtobriukh, M. A., Kulyk, B. M. (1972). Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [The course of Modern Ukrainian language]. Kyiv, Vyshcha shkola Publ., ch.1, 402 (in Ukr.)
14. Yusyp-Iakymovych, Iu. V. (2008). Slovtvirni vidonomatopoetychni modeli diiesliv z+-ota- (-ty) i z+-oti- (-ty) v ukrainskykh hovirkakh Karpat [The derivatological models of verbs z+-ota- (-ty) i z+-oti- (-ty) motivated by onomatopes]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva* [The modern problems Linguistics and Literary Studies], Uzhgorod, 12, 220–223 (in Ukr.)
15. Boranič, D. (1909). Onomatopejske riječi za životinje u slavenskim jezicima. *Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti*, Zagreb, vol. XXVIII, 1–86 (in Ukr.)
16. Oleksenko, V. P. (2005). Slovtvirni katehorii imennyka [The word-building category of noun]. Kherson, Ailant Publ., 336 (in Ukr.)

Kushlyk Oksana Pavlivna,

Doctor of Philology, Associate Professor of Ukrainian Language Ivan Franko State Pedagogical University in Drohobych

THE WORD-FORMING PARADIGMATICS OF SOUND-IMITATIVE SUBJECT VERBS WITH SEMANTICS OF SOUND EXPRESSION OF LIQUID

Abstract. Introduction. *Determination of word-forming paradigmatics of sound-imitative verbs on the basis of generalization of their concrete word-forming paradigms with distinctly structural unity distinguished by continuum of word-forming meanings and by complex of word-forming means for their*

realization is the important stage of system investigation of derivative possibilities of verbs in the modern Ukrainian language in general and derived specifically.

Sound-imitative verbs, depending on the object uttering or producing sound, formed three main groups: beastial (verbs imitating animal sounds); homonal (verbs imitating human sounds); subject (verbs imitating sounds produced by different objects).

Purpose. The purpose of the article is to create typology of verb-motivated word-formation on the basis of distinct word-forming paradigms of sound-imitative verbs with semantics of sound expression of liquid as one of the subgroups of subject verbs-onomatopes.

Methods. A complex of linguistic methods was used in the given investigation: descriptive, functional, represented by the method of contextual interpretive analysis and the method of qualitative calculation.

Results. Sound-imitative verbs with semantics of sound expression of liquid belong to two structural semantic types, depending on word-forming means by help of which they appeared. Two morphological zones – substantival and verbal – have formed a typical word-forming paradigm of verbs of the first structural-semantic type, which were formed by the suffix *-a-* / *-ka-*, *-ча-*. Substantival zone was mainly represented by deverbatives with transpositional meaning of subject motivated process. Verbal zone have united verbs with temporal (“the beginning of process development”, “non-prolonged process development”, “the completeness of process development”) and quantitative word-forming meanings (“single process”, “repetition of the process”, “division of the process”).

Typical word-forming paradigm of verbs of the second structural semantic type – with suffixes – *oma-*, *-omi-* – consists of three zones. Along with substantival and verbal zones, it contains constituents of adjectival zone which expresses constant feature of something according to the sound expression. However, the continuum of word-forming meanings of verbal zone has a narrower meaning as semantic positions of quantitative modification are not completed.

Originality. Scientific originality of investigation results lies in the paradigmatic approach to the derivative systematization of derived sound-imitative verbs, mainly with the meaning of sound expression of liquid which made it possible to create integral typology of their word-forming paradigm.

Conclusion. On the whole word-forming possibilities of sound-imitative verbs of this semantics are very limited which is determined by their semantics, word-forming means and correlation with the predicates of the process.

Key words: word-building paradigm, word-building zone, word-building meaning, word-building formant, derivative stem, semantic seat, derivate, deverbative.

Надійшла до редакції 28.01.2016

Прийнято до друку 15.03.2016

УДК 811.161.

ХРИСТІАНІНОВА

Раїса Олександрівна,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови та
методики викладання фахових дисциплін
Бердянського державного педагогічного
університету

e-mail: khristianinova@gmail.com

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗМІСТІВ ПРЕДИКАТИВНИХ ЧАСТИН У СКЛАДНОСУРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ

Статтю присвячено дослідженню семантичного узгодження предикативних частин у складносурядних реченнях. Акцентовано увагу на тому, що граматично незалежні предикативні частини складносурядних речень постають як семантично взаємозалежні. Визначено різновиди семантико-синтаксичної взаємозалежності пропозицій предикативних частин у типових та